

Світлана Дорофей
канд. психол. наук,
ст. викладач кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільський національний університет
ім.І.Огієнка
м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В ОСВІТНЬО- НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Проблематика безпеки особистості в останнє десятиліття викликає багатогранний інтерес до напрацювань різних галузей знань і, звичайно ж, психології. В умовах соціально-економічної нестабільності й постійного зростання інформаційної перенасиченості середовища вона стає все більш затребуваною в повсякденному житті переважної частини соціуму. Переживання психологічного благополуччя, здоров'я, задоволеності, комфорту, щастя в повсякденних уявленнях традиційно асоціюються з володінням психологічної безпекою. Будь-яке соціальне середовище, зокрема й освітнє, впливає на перебіг у ньому життєдіяльності людини, оскільки складається із сукупності матеріальних ресурсів, духовних цінностей, міжособистісних відносин.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що психологічна безпека освітнього простору навчального закладу є визначальною умовою, що впливає на ефективність навчально-виховного процесу. Питанням організації середовища, вільного від проявів психологічного насильства, сприятливого для всебічного розвитку та збереження психологічного здоров'я суб'єктів освітнього простору навчального закладу є актуальним на сьогодні.

Освітнє середовище є частиною життєвого, соціального середовища людини й виявляється як сукупність усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання і розвитку; є певним виховним простором, у якому здійснюється педагогічно організований розвиток особистості. Ці умови можуть бути більше чи менше безпечними залежно від наявності чи відсутності певних психологічних характеристик, ситуацій та емоцій, що визначають

характер міжособистісних відносин педагогів, учнів, батьків. Психологічними характеристиками освітньо-наукового середовища, які сприяють забезпеченню та збереженню психологічної безпеки, визнано такі: доброзичлива атмосфера, задоволеність стосунками, належний рівень включення в освітнє середовище, високий рівень очікувань щодо діяльності учнів за відсутності упереджень, навчання соціальним навичкам взаємодії, підтримка учнів у період вікових криз, увага до прохань і пропозицій, можливість звернутися за допомогою, підвищення активності батьків тощо.

Освітнє середовище вивчали як зарубіжні (Дж. Гібсон, У. Мейс, Т. Менг, М. Турвей, В. Ясвін та інші), так і вітчизняні (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, С. Максимова, О. Пехота, В. Рибалка, В. Семиченко, В. Серіков, С. Сисоева та інші) дослідники. Цікавим є підхід зарубіжного науковця В. Ясвіна, який вважає, що освітнє середовище – це характеристика життя всередині освітнього закладу, система впливів і умов формування особистості, а також система можливостей для розвитку особистості, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні.

Зміст поняття "психологічна безпека" в загальному вигляді можна позначити як стан захищеності індивідуальної, групової та суспільної психології і, відповідно, соціальних суб'єктів різних рівнів спільності, масштабу, системно-структурної та функціональної організації від впливу інформаційних факторів, що викликають дисфункціональні соціальні процеси. Іншими словами, мова йде про такі соціальні процеси, які ускладнюють або перешкоджають оптимальному функціонуванню державних і соціальних інститутів українського суспільства та людини як повноправного й вільного громадянина.

Учені дійшли висновку, що психологічна безпека особистості – це усвідомлення психічно здоровою людиною на рівні переживання як особистісного смислу ступеня конгруентності ідеальних, бажаних уявлень про себе, про своє місце в житті, так і реального наявного стану речей у конкретній життєвій ситуації [3].

Дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних з питанням психологічної безпеки освітнього середовища, вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості. Зокрема, до

психотравмуючих ситуацій у освітньому процесі можна віднести: конфлікти у стосунках між суб'єктами освітнього процесу; проблема адаптації в освітньому середовищі; атмосфера конкуренції між студентами; надмірна вимогливість викладачів тощо.

Щодо освітнього середовища як підсистеми соціокультурного середовища як сукупності факторів, обставин, ситуацій, що склались історично і зумовлюють цілісність спеціально організованих умов розвитку особистості суб'єктів освітнього процесу (К. Роджерс, В. Слободчиков, В. Ясвін та ін.) йдеться про наступні ознаки його психологічної безпеки:

- 1) людиноцентризм, гуманістична спрямованість;
- 2) взаємодія, вільна від проявів психологічного насилля;
- 3) референтна значущість і причетність кожного до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо. Результатом такого стану є особистісне зростання й суб'єктивне благополуччя кожного суб'єкта освітнього процесу [1].

На сучасному етапі, науковці виділяють такі чинники безпечного освітнього середовища:

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії в освітньому середовищі закладу.

4. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб в допомозі та підтримці; – збереженні та підвищенні її самооцінки; – пізнанні та діяльності; – розвитку здібностей і можливостей [4].

Для безпеки освітнього середовища притаманні такі складові компоненти:

- Соціально-психологічні та педагогічні складові (взаємовідносини та морально-психологічний клімат як результат взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу):

1. Відновлення цілісності особистості та її розвитку.
2. Збільшення автономії особистості за рахунок виконання особистісних проектів.

3. Підтримка та стимулювання особистості;

4. Освіта з позитивним емоційним балансом. Розвиток емоційного інтелекту.

5. Забезпечення психологічної безпеки. Психолого-педагогічний супровід в емоційному, розумовому та духовному розвитку особистості.

6. Викладач не вчитель, а наставник і мотиватор.

7. Управління як процес.

Перехід від методів прямого управління до методів не прямого управління.

– навчитися керувати процесом;

– когнітивна (змістова) складова:

1. Відображає смислове наповнення, яке відзеркалено в організаційно-нормативному та дидактично-ціннісному компонентах.

2. Поряд з кількістю інформації треба враховувати її цінність, яка визначається актуальністю, мірою корисності для розвитку особистості.

3. Зміст, цінність і корисність інформації оцінюється відповідно до семантичної концепції інформації – спроба виміру змісту повідомлень у формі суджень. Засвоєння змісту в умовах діалогу.

Беручи до уваги ці чинники, пропонуємо такі компоненти структури освітнього середовища у закладі вищої освіти:

- просторово-предметний включає матеріальні, просторові, часові умови функціонування ЗВО;

- організаційно-нормативний містить професійний статус учасників освітнього середовища, стандарт вищої освіти, набір законодавчих документів, статuti і норми внутрішнього розпорядку та функціонування ЗВО;

-соціально-психологічний стосується системи виховного процесу у навчальному закладі та усього різноманіття міжособистісної взаємодії усіх суб'єктів навчально-виховного процесу;

-дидактично-ціннісний (компетентнісний) включає: комплекс освітніх програм підготовки фахівців; освітніх концепцій та технологій (зміст, принципи, методи, засоби навчання та виховання); теоретичні і практичні знання, навички, вміння, спроектовані на майбутню професійну діяльність; систему ціннісних орієнтирів усіх суб'єктів освітнього середовища ЗВО.

Отже, у дослідженнях сформувалися приблизно однакові уявлення про безпеку: у них зосереджено увагу на почуттях і переживаннях людини, пов'язаних із її становищем в сьогоденні й перспективами на майбутнє. Тобто людиною безпека переживається насамперед як почуття захищеності від дій різних небезпек і загроз. Психологічна безпека є значущим фактором успішної самореалізації та персоналізації особистості.

Реалізуючись завдяки усвідомленню суб'єктом своєї здатності долати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи, вона є однією з головних передумов досягнення суб'єктивного благополуччя як основи сталого особистісного і професійного розвитку в українському суспільстві.

Література

1. Кириленко Н.М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук. Ч.1. 2012. С. 149–151.

2. Кіричевська Е. В. Насильство в освітньому середовищі: діагностика, аналіз, стратегії подолання [Електронний ресурс] Режим доступу на <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b35.html>.

3. Психологічна безпека освітнього середовища: Вісник психологічної служби Київщини. Випуск 9 / за ред. Т.Л. Панченко. Біла Церква: КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти", 2016. 228с.

4. Психологическая безопасность / Соломин В.П., Шатровой О. В., Михайлов Л. А., Маликова Т. В. М. : Дрофа, 2008. 61 с.